

До спеціалізованої вченої ради
Д 08.727.02 в Дніпропетровському
державному університеті
внутрішніх справ

49000, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26.

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора

Спільника Сергія Івановича, на дисертацію

Черниш Марини Олександрівни на тему «Теоретико-прикладні засади запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право

Актуальність теми дисертації. Екологічна злочинність в Україні створює реальну загрозу національній безпеці держави, змушуючи її «платити» надзвичайно високу ціну. Численні випадки кримінальних правопорушень проти довкілля викликають величезний суспільний резонанс масштабним характером своїх наслідків, низьким рівнем правоохорони, «неспрацьовуванням» принципу незворотності кримінальної відповідальності. Означені різновиди злочинного промислу часто-густо поєднані із корупційними схемами у органах державної влади та управління, органах кримінальної юстиції, діяльності юридичних осіб публічного та приватного права. Проблема протидії екологічній злочинності стоїть тим гостріше, чим меншою є стабільність і впорядкованість економічних процесів в країні, чим менше уваги приділяється продуманій соціальній політиці, матеріальному забезпеченню людей, корегуванню рівня їх доходів співрозмірно фінансовим показникам розвитку держави та принципу соціальної справедливості. Можна сказати, що не є у цьому відношенні винятком і Україна, кризовість якої – у різних сферах життєдіяльності, продовжує залишатися очевидним фактом. Особливо це стосується збитків екології, що спричиняють представники держави-агресора.

У ХХІ столітті важко уявити умисні обстріли захисних споруджень на Чорнобильській АЕС, руйнацію Каховської ГЕС, створення ядерної загрози на захопленій Запорізькій АЕС, яка є однією з найбільших у світі. Очевидно, що ці

Дніпровський державний університет	
внутрішніх справ	
Вх. №	10/11/15
« 31 »	20 25 р.
Основний док.	
Додаток	

злочини можуть бути розслідувані лише після відновлення суверенітету на всій території України.

За офіційними статистичними даними, у 2013 р. в Україні обліковано 2 923 кримінальних правопорушення, передбачених розділом VIII Особливої частини КК України, у 2014 р. – 2 624, у 2015 р. – 3 181, у 2016 – 3 941, у 2017 р. – 3 765, у 2018 р. – 3 529, у 2019 – 3 769, у 2020 р. – 4 558, у 2021 р. – 5 416, у 2022 р. – 4 018 та у 2023 р. – 4 741. Усього обліковано 42 465 фактів, а в середньому за рік ця кількість становить 3 860 проваджень. У той самий період скеровано до суду кримінальних проваджень з обвинувальним актом: у 2013 р. – 1 172, у 2014 р. – 943, у 2015 р. – 777, у 2016 р. – 627, у 2017 р. – 831, у 2018 р. – 837, у 2019 р. – 648, у 2020 р. – 1 008, у 2021 р. – 1 191, у 2022 р. – 1 026 та у 2023 р. – 1 175. У середньому за рік ця кількість становить 930 проваджень. Тобто із загально зареєстрованих за період з 2013 р. по 2023 р. 42 465 фактів вчинення кримінальних правопорушень проти довілля до суду з обвинувальними актами направлено лише 10 235 проваджень. Лише кожне четверте провадження за вчинення кримінальних правопорушень проти довілля вчасно направляється до суду з обвинувальним актом.

Проте сучасна криміногенна ситуація наочно засвідчує ту обставину, що вона продовжує залишатися малопродуктивною, не забезпечуючи можливості суттєво знизити криміногенний потенціал вказаного різновиду суспільної практики. Зважаючи на вищевикладене, дослідження М.О. Черниш є безперечно **актуальним**, важливим та своєчасним, перебуваючи у руслі завдань вітчизняної політики протидії екологічній злочинності.

Дисертаційне дослідження підготовлено відповідно: до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019); Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020); Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24.03.2021 № 119/2021); Плану заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що впливають з її членства в Раді Європи (Указ Президента України від 12.01.2011 № 24/2011); Комплексного стратегічного

плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023 – 2027 роки (Указ Президента України від 11.05.2023 № 273/2023); тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства внутрішніх справ України на 2025 – 2029 рр. (п.п. 1, 8, 13), затвердженої наказом МВС України від 21 травня 2024 р. № 326, та тематики науково-дослідної роботи Дніпровського державного університету внутрішніх справ на 2024 – 2029 рр. (кримінально-правове та кримінологічне забезпечення протидії злочинності).

Ступінь достовірності та обґрунтованості сформульованих у дисертаційній праці наукових положень, висновків і рекомендацій обумовлюється передусім тим, що завдання дослідження, методологія і методика роботи, її науковий інструментарій виглядають обґрунтованими з точки зору вимог до наукового дослідження такого роду.

Ознайомлення з дисертацією та її рефератом дає підстави стверджувати, що робота містить основні необхідні для такого дослідження компоненти – це правильно обрана методологія дослідження, ретельний аналіз досягнень більшості попередніх дослідників цих та суміжних питань, а також звернення до зарубіжного досвіду, належна апробація результатів дослідження.

Методи дослідження обрано з огляду на поставлену мету й завдання з урахуванням об'єкта і предмета дослідження. Зокрема, було використано наступні наукові методи: *методи аналізу та синтезу*, за допомогою яких окреслено основні поняття, що стосуються реалізації державної політики у сфері екологічної безпеки (підрозділи 1.2., 2.2.); *метод історико-правового аналізу*, який дозволив дослідити генезу та сучасний стан наукових досліджень проблем запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля (підрозділ 1.1); *функціональний метод* – надав можливість з'ясувати основні напрями запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля (підрозділ 4.2); *формально-догматичний метод* – дозволив дослідити сутність поняття та значення державної політики запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля в умовах воєнного стану (підрозділи 1.2 та 1.3); *порівняльний метод* – надав можливість вивчити

зарубіжний досвід правового регулювання та практики діяльності правоохоронних органів щодо забезпечення екологічної безпеки (розділ 3); *метод правового моделювання* – застосовано під час розроблення напрямів удосконалення правового забезпечення охорони довкілля в Україні (розділи 3 та 4); *соціологічні методи*, за допомогою яких вивчалась емпірична база дослідження, та ін.

Об'єктивність і достовірність висновків підтверджуються солідною інформаційною базою, яку становлять: наукова література, присвячена проблемам протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля, економіки, правоохоронної діяльності та міжнародного співробітництва; офіційні документи (нормативні документи України та країн Центральної та східної Європи, що складають кримінальне законодавство); офіційні дані Державної служби статистики України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора України, Національної поліції, довідкові та інформаційні видання міжнародних організацій.

Вказане свідчить про достатній рівень обізнаності дисертантки у питаннях, які нею досліджуються, та забезпечує належний рівень обґрунтованості зроблених висновків за темою дослідження «Теоретико-прикладні засади запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля».

Наукова новизна висновків, пропозицій та рекомендацій обумовлена тим, що дисертація є одним із перших в Україні комплексним дослідженням, у якому, з урахуванням умов воєнного стану, вирішено проблему запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля, унаслідок чого отримано результати теоретичного та практичного характеру. Основні з них такі:

уперше:

– сформовано цілісну концепцію теоретико-прикладних засад запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля, а також вироблено на цій основі напрями вдосконалення правового забезпечення охорони довкілля в Україні, що полягають в обґрунтуванні змін та доповнень до Кримінального кодексу України, а також урахування сучасних тенденцій екологічної злочинності – потребують

окремої статистичної звітності збитки, завдані представниками держави-агресора навколишньому природному середовищу, та вказівки на них у ст. 16 Конституції України поряд із подоланням наслідків Чорнобильської катастрофи, подоланням наслідків російського вторгнення;

– на підставі вивчення норм національного та міжнародного права встановлено, що поняття «довкілля» є вузьчим за змістом від понять «природа» і «навколишнє середовище», але ширше за поняття «навколишнє природне середовище», унаслідок чого сформульовано авторське визначення дефініції поняття «довкілля» як системи антропогенних та природних факторів. взаємообумовленість яких впливає на середовище проживання та життєдіяльності людства;

– доведено, що залежно від характеру і змісту мотивації всіх осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення проти довкілля, слід поділити на чотири групи: корисливих, агресивно-насильницьких, індивідуально-анархічних та легковажно-безвідповідальних;

– доведено, що підвищення ефективності попереджувального впливу кримінального законодавства у сфері охорони довкілля повинно ґрунтуватися на таких напрямках: 1) удосконалення положень чинного законодавства; 2) проведення просвітницько-інформаційної роботи, що удосконалисть уявлення суспільства про законодавство в цій сфері та наслідки його недотримання;

– встановлено закономірність загального підвищення віку осіб, засуджених за вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля (з 2018 року), що відповідає загальнонаціональним тенденціям збільшення частки засуджених осіб віком понад 30 років щодо всієї сукупності засуджених. Це пояснюється загальним старінням населення, виїздом великої кількості громадян молодого віку за кордон, мобілізацією, зменшенням популярності кримінальних практик, що призводять до посягань на довкілля серед молоді, тощо. Доведено, що ці дані мають бути основою для розроблення запобіжних заходів відносно осіб віком понад 50 років.

– Практичне значення рецензованого дослідження не викликає

сумнівів, адже його основні теоретичні та методологічні положення доведені до рівня конкретних розробок, придатних до використання суб'єктами законодавчої та виконавчої влади, правоохоронними органами та закладами вищої освіти, зокрема: у науково-дослідній роботі – для подальших наукових досліджень проблем протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля; правотворчості – під час розроблення напрямів удосконалення правового забезпечення охорони довкілля в Україні; правозастосовній діяльності – під час виявлення, документування та розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля; освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінологія», «Запобігання кримінальним правопорушенням Національною поліцією», «Кваліфікація кримінальних правопорушень».

Зміст та структура дисертації. Дисертація складається з основної частини (вступу, чотирьох розділів, які об'єднують 10 підрозділів, висновків), списку використаних джерел (349 найменувань) та додатків. Загальний обсяг дисертації – 374 сторінки, з яких основного тексту – 306 сторінок.

У вступі обґрунтовано вибір теми дослідження та її актуальність, сформульовано об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, визначено теоретико-методологічні основи й інформаційну та емпіричну базу, обґрунтовано наукову новизну отриманих результатів, їхнє практичне значення, форми апробації, структуру й обсяг дисертаційної роботи.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля» складається з трьох підрозділів, у яких з'ясовано сучасний стан наукових досліджень проблем запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля, охарактеризовано методологію їх дослідження, визначено поняття довкілля як об'єкта кримінально-правової охорони, а також сутність поняття та значення державної політики запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля в умовах воєнного стану.

Розділ 2 «Кримінально-правова характеристика кримінальних правопорушень проти довкілля» складається із двох підрозділів, у яких окреслено основні проблеми кримінально-правової характеристики кримінальних правопорушень проти довкілля.

Розділ 3 «Кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень проти довкілля» складається з трьох підрозділів, у яких з'ясовано кримінологічні показники кримінальних правопорушень проти довкілля, надано кримінологічний портрет особи злочинця, а також охарактеризовано детермінаційний комплекс.

Розділ 4 «Запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля» складається з двох підрозділів, у яких запропоновано основні заходи запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля.

Основні положення, висновки та пропозиції, сформульовані за результатами дисертаційної роботи, висвітлені в 16 статтях, опублікованих у наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук, 4 статтях, опублікованих у виданнях, включених до наукометричних баз даних Web of Science Core Collection, Scopus, 4 працях апробаційного характеру.

Завершують основний текст роботи висновки до дисертації, які відповідають висновкам в рефераті. Зміст реферату дисертації відповідає її змісту та встановленим вимогам. У ньому адекватно і стисло відображені положення щодо кожного із структурних елементів дисертаційної роботи (вступу; основної частини; висновків).

У цілому позитивна оцінка проведеного дослідження не виключає можливість та необхідність зазначити про певні зауваження та недоліки, що можуть слугувати підґрунтям дискусії під час захисту дисертації.

1. Наскрізний лексикон дисертації пов'язаний із категоріями «запобігання» та «протидія», ужиток яких із застосуванням єднального сполучника вказує на їхнє розуміння авторкою як однорівневих понять, принаймні іншого тлумачення цього моменту по тексту дисертації не прослідковується.

Методологічно вірним уявляється досліджувати ланцюжок «соціальний контроль над злочинністю ↔ протидія (боротьба) ↔ запобігання (мінімізація)». у

рамках якого під протидією розуміти комплекс протистояння злочинності, впливу на неї шляхом подолання, локалізації, обмеження поширеності. А вже здійснювані у процесі протидії злочинності заходи за своїм цільовим призначенням (метою) та часом реалізації коректно розподіляти на заходи-запобігання (відносяться до періоду «очікування» розвитку протиправної поведінки та мають об'єктом явища і процеси, яких прагнуть не допустити), заходи-припинення (актуальні у плані нейтралізації фактично розпочатої делінквентної поведінки) та заходи-мінімізації і ліквідації (стосуються фактичних та реально прогнозованих наслідків, негативний криміногенний потенціал яких можливо зменшити або звести нанівець).

2. Відповідно до статті 50 Конституції України кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. З метою комплексного реагування на правопорушення у цій сфері, забезпечення у межах компетенції органів прокуратури конституційного права, на безпечне довкілля наказом Генерального прокурора від 23.04.2021 № 25шц у структурі Офісу Генерального прокурора утворено Спеціалізовану екологічну прокуратуру основними завданнями якої є:

- організація і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням та підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення у сфері охорони навколишнього природного середовища;
- представництво інтересів держави в суді у сфері охорони навколишнього природного середовища.

У вересні 2021 року у структурі обласних прокуратур утворено спеціалізовані екологічні прокуратури на правах відділів (управління) з аналогічними завданнями. Пріоритетом у діяльності екологічних прокуратур є не лише протидія правопорушенням у сфері охорони навколишнього природного середовища (зокрема, протиправного надзористування, браконьєрства, незаконної рубки лісів та забруднення атмосферного повітря, розкрадання земель природно-заповідного фонду), але і відновлення шляхом захисту у суді

становища, яке існувало до порушення, або у разі неможливості це зробити – стягнути шкоду, заподіяну природі.

Запрошую авторку до дискусії під час захисту – чи виправданим є створення спеціалізованих екологічних прокуратур на правах відділів (управління) чи все ж таки, створення окремих відокремлених підрозділів, як це було раніше?

3. До позитивних моментів рецензованої праці слід віднести деталізовану кримінологічну характеристику кримінальних правопорушень проти довкілля, передусім – кількісних та якісних параметрів. Відзначимо важливість спроби аналізу М.О. Черниш ціни екологічної злочинності, адже її суспільно-політична оцінка завжди базується на врахуванні наслідків (ціни) – втрати життєвого потенціалу, нереалізованих соціальних програмах, надмірного фінансового навантаження та ін.

Притримуємося проте думки, що такий важливий кримінологічний показник є значно ширшим за обсягом, ніж наведені дослідницею дані органів кримінальної юстиції про встановлені суми матеріальних збитків у закінчених розслідуваннях провадженнях. Тим більше, що у дисертації міститься згадка про витрати суспільства, пов'язані з його реакцією на існування феномена злочинності. У структурі означеного показника доцільно було б також, окрім матеріальних, розглянути й нематеріальні наслідки екологічної злочинності, до яких підставно віднести кризу довіри до владних інституцій, органів кримінальної юстиції; зниження міжнародного іміджу держави; ослаблення інвестиційної привабливості країни.

4. У структурі кримінологічної характеристики особи злочинця традиційно виокремлюють чотири елементи (підструктури) : 1) соціально-демографічний (відомості про стать, вік, освіту, громадянство, соціальне становище, походження та рід занять, сімейний стан, наявність або відсутність постійної роботи та місця проживання (реєстрації), джерела матеріального забезпечення (доходу), належність до міського чи сільського населення тощо); 2) соціально-рольовий – сукупність видів діяльності особи в системі суспільних відносин (на роботі, у

сім'ї, за станом здоров'я та віком); 3) морально-психологічний – характеризує світогляд людини, її духовність, погляди, переконання, установки та ціннісні орієнтації (погляди, переконання, життєві прагнення та очікування, інтелектуальні, вольові та емоційні особливості, наявність психічних аномалій); 4) кримінально-правовий (мотивація злочину, спрямованість і тривалість злочинної поведінки суб'єкта, груповий чи одноосібний характер суспільно небезпечного діяння, виконувана роль у вчиненні злочину, способи, обрані для досягнення злочинної мети, ставлення винного до вчиненого, наявність повторності (рецидиву), стаття, за якою кваліфіковано вчинене, вид і розмір покарання тощо).

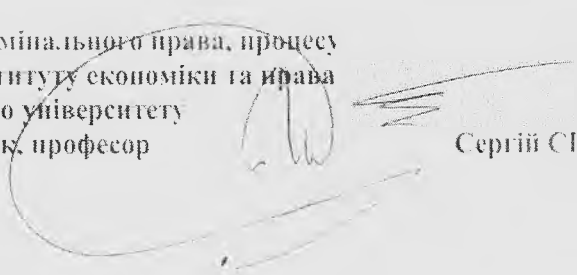
Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення проти довкілля (підрозділ 3.2) вибірково зведена дисертанткою до значення соціально-демографічних та соціально-рольових характеристик. У той час як моральні властивості виявилися обмеженими загальною вказівкою на кар'єризм, стиль управління, споживацьке ставлення та прагнення отримувати максимальну матеріальну вигоду; а кримінально-правові риси залишилися загалом нерозкритими, незважаючи на те, що вони (після опрацювання кримінологічно значущої інформації від Офісу Генерального прокурора про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення; звітності ДСА України про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, та види кримінального покарання) матимуть безпосередній ефект, як у ході подальшого законодавчого удосконалення положень закону про кримінальну відповідальність, так і розробці ефективних заходів загального та спеціального запобігання відповідним деліктам.

Висловлені зауваження загалом слід розглядати як запрошення дисертантки до подальших наукових досліджень та дискусій, вони не є свідченням неповноти або хибності результатів проведеного дослідження.

На підставі викладеного вважаю, що дисертація **Черниш Марини Олександрівни** на тему «Теоретико-прикладні засади запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля» є завершеною кваліфікаційною науковою працею, у якій містяться наукові положення та науково обґрунтовані результати для кримінологічної та кримінально-правової

науки, удосконалення системи та діяльності органів кримінальної юстиції, що розв'язують важливу науково-прикладну проблему. Робота відповідає вимогам пп. 9, 10 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (із наступними змінами) основним вимогам до дисертацій та авторефератів дисертацій та іншим керівним документам Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України, а й згорка з результатами прилюдного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Офіційний опонент
професор кафедри кримінального права, процесу
та криміналістики Інституту економіки та права
Класичного приватного університету
доктор юридичних наук, професор

Сергій СПІЛЬНИК

Засвідчено:
Вчений секретар Класичного
приватного університету
"доктор юридичних наук"
4/8/2014

Матеріал № 45-14